

folklor/edebiyat - folklore&literature,2024; 30(1)-117. Sayı/Issue -Kış/Winter
DOI: 10.22559/folklor.2621

Araştırma makalesi/Research article

Cengiz Aytmatov'un İlk Hikâyelerine Sosyolojik Eleştiri Açısından Bir Bakış

An Essay of Sociological Criticism on the First Stories of Chingiz Aitmatov

Halit Aşlar *

Öz

Cengiz Aytmatov dünya edebiyatının büyük yazarlarından biri olma başarısı göstermiş önemli bir edebî şahsiyettir. Onun edebî eserleri ile ilgili eski Sovyetler Birliği coğrafyasında, Kırgızistan'da, Türkiye'de ve tüm dünyada çok önemli ilmi çalışmalar yapılmıştır. Buna rağmen, Aytmatov'un kaleme aldığı ilk hikâyeleriyle ilgili ilmi çalışmalar pek azdır. Aytmatov'un ilk hikâyelerinde, tıpkı dönemin diğer birçok anlatısında olduğu gibi, Sovyetlere özgü kavram ve değerler yüceltilmekte, *olumlu tipler* şahıs kadrosunda boy göstermektedir. Sovyet edebiyatındaki olumlu tip kavramını formüle eden M. Gorki'ye göre yazar insanları geliştirmelidir, onların sınıfsal özelliklerini hesaba katmalıdır ve emek dünyasına omuz vermelidir. Olumlu tip ise her şeyden önce güçlü ve eleştirel bir zekâyâ sahip olmalıdır. Cengiz Aytmatov'un 1956'da almaya başladığı yüksek edebiyat eğitimi yazarın kendi sanat çizgisini bulmasını sağlayan önemli bir gelişme olmuştur. Süreç içerisinde

Geliş tarihi (Received): 12-06-2023 Kabul tarihi (Accepted): 15-01-2024

* Doç.Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölünü, Bişkek-Kırgızistan/
Kyrgyz-Turkish Manas University Faculty of Humanities Department of Turkology.Bishkek-Kyrgyz Republic.
halit.aslar@manas.edu.kg. ORCID ID: 0000-0003-3223-5907

Aytmatov öz edebî tecrübesinden ve zengin Kırgız folklorundan beslenerek ideolojik ortamın talep ettiği sipariş edebiyat çizgisinden uzaklaşmıştır. Makalede Aytmatov'un *Gezitçi Dzyuyo, Aşım, Biz Arılap Barabız, Sıpayçı* ve *Kayrakta* adlı ilk hikâyelerini sosyolojik eleştiri yöntemiyle çözümlemekteyiz.

Anahtar sözcükler: *Chingiz Aytmatov, ilk hikâyeler, modern Kırgız edebiyatı, Sovyet edebiyatı, sosyolojik eleştiri*

Abstract

Chingiz Aitmatov is considered as one of the greatest writers in world literature. Numerous significant academic studies, particularly in the Soviet Union, Kyrgyzstan, and Türkiye, have focused on his literary works. Nevertheless, the number of academic studies on Aitmatov's first few stories remains rather limited. Aitmatov wrote his initial stories in the well-known ideological environment of the Soviet era. In these stories, as in many others from that period, Soviet concepts and values are lauded, and 'positive' characters are incorporated into the works. According to the ideas of M. Gorky, who formulated the concept of the positive hero in Soviet literature, a writer should develop characters, highlight their class characteristics, and advocate for the world of labor. The positive hero, above all, is characterized by a robust and critical intellect. Aitmatov's higher literary education in subsequent years and his incorporation of folkloric elements unique to Kyrgyz culture elevated him to an upper echelon of literature. Consequently, he liberated himself from commissioned literature within the framework of Soviet ideology, producing highly esteemed works. In this article, Aitmatov's initial stories are analysed using the method of sociological criticism.

Keywords: *Chingiz Aitmatov, initial stories, modern Kyrgyz literature, Soviet literature, sociological criticism*

Extended summary

Chingiz Aitmatov is one of the important writers of the Kyrgyz-Soviet literature. Aitmatov has become one of the most prominent writers of the world literature due to his works oriented on human values and humanism. He was born to a Kyrgyz father and Tatar mother. Aitmatov's parents were civil servants in Sheker village. In 1937, his father was charged with "bourgeois nationalism" in Moscow, then arrested, and executed in 1938. Aitmatov studied at a Soviet school in Sheker, and worked from an early age. At fourteen, he was an assistant to the Secretary at the Village Soviet. He later held jobs as a tax collector, a loader, and an engineer's assistant and worked in many other spheres as well.

Many scientific studies have been conducted on Chingiz Aitmatov's works since the time of 1970-s. when he became well-known among writers of the Turkic world. In the early 1990-s, the idea of the Turkic World developed furthermore and in line with this idea, the concept of Turkic World Literature came to the fore. It was the time when the Turkic Republics have gained their independence. For this reason, it is quite appropriate to list Chingiz Aitmatov among the most important writers of the Turkic World Literature.

Important scientific studies have been conducted on many works of the profound writer in Turkey, though no scientific studies were conducted on the first five stories of the author. This is the main reason to designate it as the subject of our article. Our article aims at filling in the gap in the Kyrgyz Literary studies related to the field of Chingiz Aitmatov studies, in particular, thus, making a contribution to the field.

His first story “Gezitchi Dzyuyo” (Dziuiio - the Paperboy) was published in 1952 in the Russian language in the 2nd issue of the Kyrgyzstan almanac. The story “Ashym” was also published in this almanac in the same year. After this, the author’s story “Biz arylap barabyz” (We Are Going Further) was published in 1952 in the newspaper Komsomolets Kirgizii, as well. The story “Sypaichy” was published in the Kyrgyzstan almanac in 1953. The story “Kairakta” (On Dry Agricultural Land) was published in the newspaper Sovetskaya Kirgiziya dated April 11, 1954. Scientific studies and articles conducted within the scope of the Soviet and Kyrgyz literary sciences regarding the first stories of Chingiz Aitmatov are thoroughly studied in our work.

The Russian and Kyrgyz critics of that period such as Pavel Evgenevich Glinkin, Tendik Askarov, Aziz Saliev, Keneshbek Asanaliev, Kambaraly Bobulov, Baken Ashymbaev, Nikolai Nikiporets, Osmonakun Ibraimov haven’t had focused enough on Aitmatov’s first works, and in some cases without a single mentioning. The content of their research mostly referred to the general evaluation. The scarcity and superficiality of scientific research on the first five stories of Chingiz Aitmatov, both within the Soviet period and during the years of independence, is also connected with the author’s personal attitude towards his own works. In his interviews the author states that he came to the literary scene with “Face to face”, and even though that he paid no importance to the earlier works of his own. Moreover, Aitmatov’s first five stories were not included in any of his works published later on.

Chingiz Aitmatov’s first stories are examined in terms of sociological criticism, which defends the principle that literature emerges within society and represents life. According to the milieu theory of Taine H., one of the representatives of sociological criticism, there are three basic factors: la Race (race), le Milieu (environment) and le Moment (moment). The environment and period in which Chingiz Aitmatov’s first stories appeared are coincided with the years when Stalin’s totalitarianism reached its peak. The government orders writers and poets to write works, intentionally, that comply with the ideological structure and the principles of socialist realism.

In the story “Gezitchi Dzyuyo” (Dziuiio - the Paperboy), a fourteen-year-old Japanese boy who earns his living by selling newspapers on the streets, becomes a staunch supporter of Stalin at the end of the story. In the story “Ashym”, Ashym and Kubatkul are exemplary man who do their jobs very well. Ashym tells people that the new agricultural machines will accomplish many tasks and praises Soviet technology. In the story “Biz Arylap Barabyz” (We Are Going Further), Beishenaly wants to learn all Soviet values and follows technical developments for his profession despite the fact that he cannot read nor write. He made a lot of effort to raise his son Samsaly, who was successful in the Don-Volga project. In the story

“Sypaichy”, although Beknazar strictly follows traditions, he eventually appreciates his son Alimbek, who represents the new technology, and recognizes it as the Soviet technique. In the story “Kairakta” (On Dry Agricultural Land), Eraly struggles to correct the “wrongs” in the kolkhoz. If he is depicted as the symbol of honesty, Chormonov represents the corrupted in the collective farm system.

The article benefited from the methods of Hippolyte Taine and Gustave Lanson, representatives of sociological criticism, and the text analysis methods were generated from the works of critics such as Pierre Bourdieu, Gennadiy Pospelov, Köksal Alver, Mehmet Tekin, Mehmet Kaplan, Salijan Jigitov, Maksim Gorki and Boris Eyhenbaum.

The death of Joseph Stalin in 1953 was a turning point for all Soviet people and literature, in consequence. Hence, Chingiz Aitmatov gained the opportunity to freely carry out his artistic activities in much more broad environment compared to the Stalin period, just like his many other contemporaries. The events of that year had a positive impact on Chingiz Aitmatov’s success in literary art. Aitmatov found his own artistic style and with the higher education in literature he started to receive in 1956, and in the process, he moved away from literature that was under scrupulous commissioning and strict demand of the ideological environment.

Chingiz Aitmatov has managed to become one of the greatest writers of the world literature by getting rid of the spiral of typicality, one-sidedness and engaged literature suggested by Marxist-Leninist aesthetics and socialist realism, and the one who highlighted complexity, nationality and polyphony in his masterpieces.

Giriş

Türk Dünyasının en önemli yazarlarından biri olan Cengiz Aytmatov 12 Aralık 1928 tarihinde Kırgızistan’ın Talas şehrine bağlı Şeker köyünde dünyaya gelir. Cengiz Aytmatov’un babası Törökül Aytmatov Kırgız kültürünün gelişimine önemli katkılar sağlamış biridir.

Törökül Aytmatov 1937’den itibaren Sovyet devletinde meydana gelen siyasi ve ideolojik şartlardan ötürü Moskova’da görev yaptığı sıralarda *halk düşmanı* ilan edilerek gözaltına alınmıştır. Aynı yıl hakkında verilen idam cezası infaz edilmiştir. 1956 yılında aklanmıştır. 1991 yılının Ağustos ayında Bişkek yakınlarındaki Çon-Taş köyünde toplu mezar tespit edilmiş, burada Törökül Aytmatov’un diğer idam edilenlerle beraber naaşı bulunmuştur. 14 Temmuz 2000 tarihinde söz konusu yerde Ata-Beyit adıyla bir anıt mezar inşa edilmiş ve onun kabri de buraya nakledilmiştir. Cengiz Aytmatov’un annesi Nagima Hamzayevna Aytmatova Tatar Türküdür. Devrin iyi eğitim almış, medenî ve entelektüel kadınlarından biridir. Nagima Hanım hayattayken kocası Törökül Aytmatov’un aklandığına, oğlu Cengiz Aytmatov’un dünyanın en büyük yazarlarından biri olduğuna, diğer çocuklarının da hayatta önemli yerlere geldiklerine şahitlik ettikten sonra 1970 yılında vefat etmiştir (Ükübayeva, 2008: 37).

Cengiz Aytmatov bölgedeki Ziraat enstitüsünde okuduğu sıralarda edebiyat ile ilgilenmeye başlar. İlk şiirler yazdığı söylene de bu şiirler hiçbir zaman bulunamaz. Daha sonra öğretmenlerinin tavsiyesiyle hikâyeler yazmaya başlar.

İkinci Dünya Savaşı yazarın yaşam öyküsündeki temel dönüm noktalarından birisini oluşturur. On üç yaşında cephe gerisi hizmetleri yürüten köy muhtarının kâtibi olur. Evladını/eşini yitirmiş aç, perişan, çaresiz insanların yüzüne yansıyan acıları bizzat gözlemleyerek büyür. Ruhunda derin yankılar uyandıran bu trajik gelişmeler, onu, ileride yazacağı öykü ve romanlarında bir savaş metafiziği kurmaya zorlayacaktır (Korkmaz, 2015: 303). Aytmatov, 1956 yılında SSCB Yazarlar Birliğine bağlı A. M. Gorki adlı edebiyat enstitüsünde iki yıl edebiyat eğitimi alması için Moskova'ya gönderilir. Zamanla yerli yazarlarla tanışıp çeşitli edebiyat meclislerine katılmaya başlar. Yazarlarla birlikte ettiği sohbetler edebiyat yeteneğinin gelişmesi için çok faydalı olur (İbraimov, 2018: 35).

1. Cengiz Aytmatov'un ilk hikâyeleri ve Sovyet/Kırgız eleştirisinde ilk yankılar

Cengiz Aytmatov'un ilk hikâyesi *Gezitçi Dzyuyo* (Gazeteci Dzyuyo) 1952 yılında Kırgızistan almanağının 2. sayısının 77. sayfasında Rusça olarak yayınlanır (İbraimov, 2018: 45). *Aşım* adlı hikâyesi de bu almanakta aynı yıl yayınlanır. Bundan sonra yazarın *Biz Arılap Barabız* (Biz Daha İleri Gidiyoruz) adlı hikâyesi *Komsomolets Kirgizii* adlı gazetede 1952'de; *Sıpayçı* (Mirab) adlı hikâyesi aynı Kırgızistan almanağında 1953 yılında basılır. *Kayrakta* (Kuru Tarım Arazisinde/Kıraçlık) adlı hikâyesi 11 Nisan 1954 tarihli *Sovyetskaya Kirgiziya* adlı gazetede yayınlanır (Alahan, 2013: 107). *Ak Caan* (Beyaz Yağmur/Çisenti) adlı uzun hikâyesi 1954 yılında *Sovyettik Kirgızstan* dergisinin 8. sayısında çıkar. 1955 yılında yazarın *Tüngü Sugat* (Gece Sulaması), 1956 yılında ise *Asma Köpürö* (Asma Köprü) adlı uzun hikâyeleri *Sovyettik Kirgızstan* gazetesinde yayınlanır. Bu hikâyeler yazarın 1957 yılında kaleme aldığı ve ilk edebî faaliyeti olarak kabul ettiği *Betme Bet* (Yüz Yüze) adlı uzun hikâyesine kadar kaleme aldığı eserlerdir. Yazarın *Tümkü Sugat*, *Asma Köpürö* ve *Ak Caan* adlı eserleri sonraki yıllarda basılan Aytmatov külliyatlarına alınmış, ancak ilk beş hikâyesi hiçbir külliyatına alınmamıştır.

Rus eleştirmen Pavel Evgeneviç Glinkin (1968: 10) Aytmatov'un ilk hikâyelerini şu şekilde çözümler: "Aytmatov henüz sadece romantik imajlar kaleme alabilmekte. Yazar insani duyguların esrarengiz dehlizlerine nüfuz etmeyi öğrenmekte; bu sebeple sadece kahramanlarını dış cepheden ve yüzeysel olarak tasvir etmektedir. Şimdilik kahramanlarının sadece fikirlerini iletmekle yetiniyor." Kırgız edebiyatının önemli eleştirmenlerinden Tendik Askarov sözkonusu ilk hikâyelerle ilgili fikirlerini şu şekilde dile getirir:

Yazarın kendisi edebî faaliyetinin başlangıç eseri olarak *Yüz Yüze*'yi göstermekte ve bu esere kadar kaleme aldıklarını küçümsemeye meyilli bir tavır takınmakta. Ancak fikrimize göre *Ak Caan* ve *Kayrak Cerde* ve diğer hikâyeleri genç yazarın seçkin edebî potansiyelini göstermektedir. Bu hikâyelere açık bir şekilde yazarın sanatsal vizyonunun özgür ve karakteristik özelliklerinin silinmez izleri sinmiş durumda. Aynı şekilde hikâyelerin sanat yapısında gelecek vadeden entelektüel bir yazarın sanatsal ruhunun kıvılcıkları ve sıcak kalp atışları hissedilmekte. (2010: 21)

Tendik Askarov esasında yazarın ilk hikâyelerini irdelerken sadece ikisinden bahsetmekle yetinmiştir. 1956 yılında Kırgızistan Yazarlar Birliği IV. oturumunda *Kırgız hikâyeciliğinin bazı meseleleri* adlı bildiri sunan Keneşbek Asanaliev o yıllarda Kırgız hikâyeciliğinin öne çıkan isimleri olan N. Baytemirov, A. Ubukeev, K. Kaimov ve S. Sasıkbayev'in hikâyeleri

hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. K. Asanaliyev de Aytmatov'un Rusça yayınlanan ilk hikâyeleri üzerine değil, Kırgızca yayınlanmış *Tünkü Sugat* ve *Asma Köpürö* adlı hikâyelerini tahlil etmiştir (Alahan, 2013: 9).

Önemli Kırgız edebiyatçılarından Aziz Saliyev'in Cengiz Aytmatov'a 21 Nisan 1963 tarihinde Lenin ödülü verildikten bir gün sonra yayınlanan *Svetly Talant* (Parlak Yetenek) adlı makalesi *Sovyetkaya Kirgiziya* (Sovyet Kırgızistanı) adlı gazetede yayınlanmıştır. Aziz Saliyev bu makalesinde yazar hakkında dikkat çeken ifadeler kaleme almaktadır:

Bu büyük yetenek tabii ki hemen ortaya çıkmadı. İlk Aytmatov hikâyeleri 1954-1955 yılları arasında yayınlandı, ancak bu hikâyeler okur kitlelerinin dikkatini hemen çekmedi. Bu hikâyeler sadece tazelikleri ve dramatizmleriyle edebiyat dünyasına yetenekli bir yazarın giriş yaptığını haber vermekteydi ve bununla birlikte yazarın edebî arayışlarını bünyelerinde taşımaktaydılar. (Saliyev 1964)

Kırgız eleştirmenlerden Kambaralı Bobulov da söz konusu ilk hikâyelerle ilgili fikir beyan etmiştir:

Bundan on bir yıl önce Kırgızistan almanağında hiç kimsenin tanımadığı genç yazar Cengiz Aytmatov'un *Gazeteci Dzyuyo* adlı küçük hikâyesi yayınlandı. Aytmatov'u artık tanıyan okurlar bu hikâyeyi okuduklarında "Bu hikâyeyi Aytmatov mu yazdı?" diye şaşırabilirler. Yazar da bu hikâyeyi hiçbir külliyatına almıyor, o dönemde kaleme aldığı hikâyelerini *edebî deneyim* olarak addediyor. Bu hikâyelerdeki kahramanlara bakarak yazarın olumlu tiplerin karmaşık ve özgür karakterlerine ilgi duyduğu da farkedilebilir, fakat bu hikâyelerin edebî seviyesi, karakterlerin yeterince işlenmemesi, hayat gerçeklerinin yeterince yansıtılmaması gibi hususlar açısından bakıldığında, yazarın sonraki eserleriyle boy ölçüşecek durumda değil. (1965: 119)

Dönemin Sovyet ve Kırgız eleştirmenleri Aytmatov'un özellikle ilk beş hikâyesi üzerinde durmamış, o hikâyelerle ilgili bazen isim dahi vermeden genel değerlendirmelerde bulunmakla yetinmişlerdir.

Kırgızistan'da Aytmatov ve eserleri üzerine çalışmalar yapan bir diğer edebiyatçı ise Baken Aşımbayev'dir. Baken Aşımbayev 1965 yılında Kırgızistan'da ilk defa Cengiz Aytmatov ve eserleri üzerine bir eser kaleme almıştır. Eserini bitirdikten kısa bir süre sonra kitap basılma aşamasındayken beklenmedik şekilde vefat etmiştir. Otuz iki yaşında vefat eden Baken Aşımbayev'in söz konusu *Cengiz Aytmatov* adlı çalışması yedi bölümden oluşmaktadır. Eserde Aytmatov'un ilk hikâyeleri ve altı uzun hikâyesi irdelenmektedir. Eserde, 1965 yılına kadar yazarın yayınlanmış tüm eserleri tahlil edilmektedir. Aşımbayev birinci bölümde yazarın ilk hikâyelerinden de bahsetmektedir. Aşımbayev kitabında şu tespitlerde bulunur:

Aytmatov, edebiyat dünyasına 1952 yılında katıldı. *Gezitçi Dzyuyo* adlı hikâyesi Rusça *Komsomolets Kirgizii* adlı gazetede yayınlandı. Ardından *Aşım*, *Sıpayçı* ve diğer hikâyeleri yayınlandı. Fakat bu hikâyelerin psikolojik yönü bu türü birtakım bulgularla zenginleştirse de, Aytmatov'u bir yazar olarak yeteri kadar tanıtamamışlardır. (1965: 36)

Söz konusu ilk hikâyelerle ilgili Rus eleştirmen Nikolay Nikiporets'in *Proza Çingiza Aytmatova* (Cengiz Aytmatov'un Nesri) adlı makalesindeki tespitleri dikkat çekicidir:

Aytmatov'un ilk hikâyeleri, *Aşım*, *Sıpayçı*, *Baydamtal*, *Ak Caan* ve diğerleri gelenekle sıkı bir ilişki içinde. Bu hikâyeler hayatı ve insanları folklorik ve epik metodlar ve unsurlarla ele alıyor. Eserlerdeki dramatism vakanın kendi varlığı içinden değil, tamamen dış epik unsurlarla birlikte ortaya çıkıyor. Kurguya tabiatın gücü adeta müdahale ediyor; gökgürültüsü, yıldırım, bulutlar, rüzgar, yağmur, dolu, dalgalar vb.. Aytmatov henüz doğanın müdahil olmadığı bir eser kaleme alabilmiş değil. (1962: 84)

Cengiz Aytmatov'un eserleriyle ilgili çok önemli çalışmalar yapmış önemli isimlerden biri de Georgiy Gaçev'dir. Gaçev'in çalışmaları Kırgızistan'da da en çok başvurulan kaynakların başında gelir. Gaçev Aytmatov'un *Sıpayçı* adlı hikâyesiyle ilgili "Sıpayçı, nazlı Talas nehrine âşık olmuş bir baba ile oğlun arasındaki rekabetin hikâyesini anlatır. Hangisi bu aşka ölümüne bağlıdır, işte bu anlatılır." tespitinde bulunur (Gaçev, 1989: 9).

Sovyet dönemi Sovyet/Kırgız eleştirisinde Aytmatov'un ilk hikâyelerinin genellikle yüzeysel olarak irdelendiği göze çarpmaktadır. Bağımsız Kırgızistan yıllarında Layli Ükübayeva'nın yaptığı çalışmalar önemlidir. Layli Ükübayeva *Aşım*'in hayat gerçekliğinden uzak bir kurguya sahip olduğunu belirtir ve şu değerlendirmeyi yapar:

Cengiz Aytmatov'un *Aşım* adlı hikâyesinin kahramanı Aşım tahkiyenin merkezindedir. Yazar kahramanı hakkında daha fazla bilgi verebilmek için onun geçmişiyle alakalı bilgiler de verir. Aşım'ın savaşta hayatını kaybetmiş oğlu Sagın ve kendi cahilliğinden Zalım-Koco'ya tedavi için götürdüğü kızının ölümü tahkiyede epey yer kaplamaktadır. Aşım'ın barış için imza toplanırken köylülerle arası açılır. Tüm bu olaylar yazar tarafından hayat gerçekliğinden kopuk bir şekilde tahkiye edilmiş ve yazar kurguyu gerçekçi oluşturamamıştır. (2008: 19)

Gerek Sovyet döneminde ve gerekse bağımsızlık yıllarında Cengiz Aytmatov'un ilk beş hikâyesiyle ilgili yapılan ilmî çalışmaların azlığı yazarın kendi hikâyelerine bakışıyla ilgilidir. Yazar kendisiyle yapılan söyleşilerde edebiyat sahnesine *Yüz Yüze* adlı eseriyle çıktığını ifade etmekte ve bu eserine kadar kaleme aldığı eserleri küçümsemeye meyilli bir tavır takınmaktadır:

Benim edebiyata adım atmam 1950'li yılların ortalarında süreli yayınlarda *Gezitçi Dzyuyo* ve *Biz Arılap Barabız* adlı ilk hikâyelerimin yayınlanmasıyla oldu. *Gazeteci Dzyuyo* adlı öyküm gazete dağıtan, iş arasında Stockholm davetine oy toplayan bir Japon çocuk hakkındaydı. *Biz Arılap Barabız*'da gazetelerde okuduğum Don-Volga kanalının kurulması ve kanal inşaatı için yeni tekniklerin kullanılmasını anlattım. Bu eserde saf realizm vardı, ondaki mesele de hayatın doğasından etkilenmedi; sadece kitaplardan alındı. Bu türden bir okuyucu, sanat ve hayatla kucaklaşmaya engel teşkil eder. Böyle okuyucuyu her yazar er geç yener. Hayır, bu gecikmiş bir üzüntü değil; ayrıca temize çıkma çabası da değil. Olan olmuş, buna üzülmeyin faydası yok. Ben, o edebiyat tecrübemdeki öğrenme çağıma felsefi açıdan bakıyorum. Burada henüz olgunlaşmamış bir akla, okuduğunu yüzeysel olarak yorumlamanın ne kadar ters etki edeceğini vurgulamak istiyorum. Eğer sonra gerçek hayata, onun karmaşık ve zıt taraflarına, yurduma, köyüm Şeker'e, benim bildiğim aklımda kalan, işimde güvendiğim insanlara danışmasaydım, yazamazdım. Burada kendi halkını ve memleketini anlatarak dünya edebiyatını zenginleştiren Mihail Şolohov'un bana olan etkisini örnek olarak göstermek istiyorum. Eğer ilk yazdığım zamanlardaki gibi yazsaydım tüm yazdıklarım karmaşık bir hal alırdı. O zaman ben edebiyatı bırakır, daha faydalı bir işe, örneğin çiftçiliğe yönelirdim.

Benim sonraki *Sıpayçı ve Baydantal Suusunda/Kayrakta* adlı hikâyelerim hayata daha yakındır. Ancak benim edebiyat sahnesine çıkmam *Yüz Yüze* adlı eserimle oldu. Bu eserde hayatın gerçeklerini işledim. (2019: 20)

2.Sosyolojik eleştirisi bağlamında Cengiz Aytmatov'un ilk hikâyeleri

Edebiyata nasıl yaklaşılmalı sorusunun izdüşümünde beliren sosyolojik eleştirinin işaret ettiği temel alan *ortam* kavramıdır. Sosyolojik eleştiri, ortamı değerlendirirken incelediği edebî eserin “mekân ve zaman” bağlamına oturtulmasını teklif eder. Dolayısıyla eserin sanatçısı ve sanatçının da içinde yaşadığı çevre ve dönem ile ilişkisini açığa çıkarma amacıdadır (Alver, 2018: 303). Sosyolojik eleştiri, edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder (Moran, 2014: 83).

Alver'e göre (2018: 305) edebî ürünlerin neyi nasıl anlattıkları ve nasıl bir toplumsal ortama karşılık geldikleri sorunu, sosyolojik eleştirinin alanını belirler. Her bir anlatının mutlaka bir toplumsal ortama denk düştüğü, araştırılması gerekenin ise söz konusu ortam olduğu yönünde kendine bir alan açar. Sosyolojik eleştiri bir arka plan araştırmasıdır; yazarın eserine etki eden arka planın, eser ve yazarla ilişkilendirilerek ortaya çıkarılmasıdır.

Taine'in ortam kuramına göre, yazarı belirleyen üç temel etmen vardır: *irk*, *ortam* ve *an*. Bunlar yazarın psikolojisini, yazarın psikolojisi de yapıtı belirler. *Irk*, kökenle, milliyetle ilgili bir şeydir. *Ortam*, yazarın içinde yetiştiği, ilişki içinde olduğu genel toplumsal ve entelektüel çevredir. *An* ise, yazarın içinde bulunduğu tarihsel dönemdir. (Erkman-Akerson, 2015: 137)

Taine, sanat olaylarının fizik olaylar gibi belli birtakım nedenlerden doğduğu ilkesinden yola çıkar. Eserler gelişigüzel gökten inmez, onların yaratıcıları, ülkelerinin iklimi, fiziksel, politik ve sosyal koşulları tarafından belirlenmişlerdir ve belli nedenler belli sonuçlar doğurur. (Moran, 2014: 84)

Sovyet edebiyatı sosyalist realizm ilkeleri üzerine kurulmuştur. Sosyalist realizmin esas temeli ise Marksist ideolojidir. Marksizm, her bir olayın değerlendirilmesinde dosdoğru ve açıkça belirli bir toplum grubunun bakış açısından bakmakla yükümlü olduğu için, taraflılık denen şeyi de içinde taşır (Pospelov, 1995: 72).

Marksizmin kurucuları olan Marks ve Engels için edebiyat ideolojik mücadelenin önemli bir parçasıdır. Lenin'e göre ise gerçeği kavramaya çalışan yazar sadece kendisinin değil, aynı zamanda ait olduğu sınıfın ve toplumun düşünce, his ve ideallerini yansıtmaktadır. Lenin parti edebiyatını genel parti çalışmalarının bir parçası olarak görmektedir. Bu yaklaşım Sovyet edebiyat anlayışının temelini ve sosyalist realizm metodunun özünü oluşturmuştur (Tagızade, 2006: 9). Lenin sözde özgür, ama gerçekte burjuvaziye bağımlı edebiyatın karşısına gerçekte özgür ve açıkça proletaryaya bağlı edebiyatı koymaktadır. Lenin'in düşüncesine göre siyasal devrimci işçi hareketinin görüş ve ideallerini dile getiren edebiyat, yüksek derecede bir taraflılık içerir. Lenin devrimci işçi sınıfı partisinin legaliyete geçtikten sonra edebiyatın artık taraflılığını tam olarak ortaya koymasında ısrar etmiştir (Pospelov, 1995: 173).

Sovyet edebiyatı Sovyet ideolojisinin yanında durmalı ve onu geniş halk kitlelerine ulaştırmalıdır. Bolşevik Parti Merkez Komitesi'nin 1928 yılında aldığı karara göre edebi-

yat, yazarları inşaat alanlarını ziyaret etmeye gönderen ve sistemi göklere çıkaran romanlar üretmelerini isteyen partinin çıkarlarına hizmet etmelidir. Tüm bunlar sosyalist realizm görüşünün resmî olarak benimsendiği 1934 yılındaki Sovyet Yazarları Kongresi'yle zirve noktasına ulaşır. Bu görüş yazarın görevini devrimci gelişimi içerisinde gerçekliğin tarihsel, somut ve hakiki bir çözümlemesini yapmak, sosyalizm ruhu içerisindeki işçilerin eğitimi ve ideolojik dönüşümleri sorununa çözüm bulmak olarak belirler. Edebiyat, taraflı, parti güdümlü, iyimser ve kahramanca olmak zorundadır (Eagleton, 2016: 54). Cengiz Aytmatov'un ilk hikâyelerinin ortaya çıktığı *ortam* ve *an/dönem* Stalin totalitarizminin doruğa ulaştığı yıllara denk gelir. Rejim sanatçılardan ideolojik yapıya ve konjonktüre uygun eserler yazmalarını buyurur. Cengiz Aytmatov'un ilk hikâyeleri söz konusu tüm ideolojik unsur ve vazifeleri bünyesinde barındırmaktadır.

2.1.Geziçi Dzyuyo (Gazeteci Dzyuyo)

Gazeteci Dzyuyo sadece devlet yönetiminde ve toplumsal yapıda değil, edebiyat alanında da Sovyet değerlerinin taraflı bir biçimde yüceltilerek idealize edildiği, aynı şekilde sanatçıların sosyalist realizm ilkelerini eserlerinde sıkı bir biçimde uyguladığı dönemde kalem alınmıştır.

Sokaklarda gazete satarak geçimini sağlayan on dört yaşındaki Japon çocuk hem hikâyenin asıl kahramanı hem de kurgunun merkezi/vakanın başlatıcısı olarak karışımıza çıkar. Gazete başlıklarını bağırarak sıralar, sokak gürültüsü içinde sesini duyurmaya çalışır; ancak Dzyuyo'nun sesi bu kalabalıkta duyulmaz.

Yazar hikâyesinin hemen başında işçi çocuklar sorununa dikkatleri çeker. Sovyet ülkeleri dışındaki ülkelerde çocukların işçi olarak çalıştırıldığı mesajı verilir. Sokakta olan bitenlere şahit olan Dzyuyo bir güz günü soğuktan mosmor kesilmiş halde sokağın köşesinde durmaktadır. Sokakta işçiler ve öğrenciler eylem yapmaktadır. Dzyuyo da onların arasına karışır. Gösteri yapanlar tek bir ağızdan *barış* diye bağırarak halk için *özgürlük ve bağımsızlık* istemektedir. Bir konuşmacı ise barış paketi için imza toplamaktadır.

Yazar Sovyetler Birliğinin barışçıl bir devlet olduğunu, dünya barışının tesisi için mücadele ettiğini, Amerikan emperyalizmine karşı Japon halkının yanında durduğunu Dzyuyo ile diyalog kuran gözlüklü adamın ağzından iletir. Çocukluğunda savaşın tüm trajedisini yaşamış biri olarak Aytmatov'un savaş karşıtlığı çok doğaldır, ancak kahramanına Stalin'in Japon halkının yanında olduğunu söyletmesi dikkat çekicidir.

Artık gözü pek bir mücadeleci olan Dzyuyo hikâyenin sonunda karşı köşede duran işçileri yanına çağırır, onlara vermek istediği bir müjdesi vardır; Stalin, Japon halkına selam yollamıştır. Bu müjde üzerine tüm işçiler Dzyuyo'yu çekip öperler, büyük bir kalabalık toplanır. Her şey Dzyuyo'nun hayal ettiği gibidir. Gazeteler, insanlar, Stalin'in fotoğrafları... İnsanlar Stalin'in yeni yıl mesajını defalarca okuyup sevinirler, ortalık bir şenlik alanına dönüşür. Gazeteci çocuk bu durumdan o kadar mutlu olur ki artık sıkı bir Stalinci olduğunu hissederek. Sokaklarda insanlar Stalin'in Japon halkına dilediği özgürlüğü ve mutluluğu, işsizlikten kurtulmalarını büyük heyecanla haykırarak duyurmaktadır.

“Stalin bizim barış mücadelemizde başarılar diliyor!”

“İnanın, ey iyi insanlar... biz muhakkak galip geleceğiz. Stalin bizim için zafer diliyor! Elbette bu yüce dilekler gerçekleşecek!” satırlarıyla hikâye sonlandırılır. Hikâyenin sonundaki bu satırlar gazeteci Dzyuyo’dan ziyade Aytmatov’un haykırışları gibidir.

Stalin uygulamaları ve emirleri sonucu babasını kaybetmiş, halk düşmanı ilan edilmiş ve ağır hayat şartları altında yaşamak zorunda kalmış bir ailenin çocuğu olan Aytmatov’un yayınlanmış ilk hikâyesinde kahramanına Stalin övgüleri yaptırması, ilk bakışta, oldukça tuhaf görünebilir. Bu hususta O. İbraimov’un Aytmatov ve hikâyesiyle ilgili sözleri mühimdir.

Şaşırtıcı bir şekilde Stalinizmin milyonlarca kurbanının sorumlusu olarak Cengiz de yakınları da Stalin politikalarını değil, onu alçakça kandıran çevresindeki insanları görüyorlardı. Cengiz’in bu düşüncesine kanıt 1952 yılında *Sovyetskaya Kirgiziya* adlı gazetede yayımlanan *Gazeteci Dzyuyo* adlı hikâyesidir. Aytmatov, Tokyo sokaklarında gazete satan Japon bir çocuğun ağzından Stalin’i övdüğü bu hikâyesi sonradan onu mahcup etmiştir. Bu sebeple olsa gerek, Aytmatov külliyatlarının hiçbirine bu hikâye alınmamıştır. (2018: 22)

Cengiz Aytmatov’un dönemin ideolojik propagandalarına hikâyeleriyle katılma ve katkı sağlama tutumu Pierre Bourdieu’nun, en yalın haliyle, kişinin zorunluluklar sonucu düştüğü çıkmazdan kurtulmasına sebebiyet verme olarak tanımladığı *habitus* kavramıyla da açıklanabilir. Habitus ile ifade edilmek istenen edinilmiş olan alışkanlıkların süreklilik ifade ederek bedende cisimleşmesi ve bu bağlamda bir kültürden etkilenmesi durumudur (Bourdieu, 1990: 277). Habitus, yatınlıklardan yola çıkarak insanı biçimlendiren ve pratik yollar bulmaya yarayan (Kaplan, Yardımcıoğlu, 2010: 27) bir kavram olarak düşünüldüğünde Aytmatov’un öz ‘habitus’undaki çıkmazlardan ve ikilemlerden sıyrılmak amacıyla kahramanına bu övgüleri yaptırdığı düşünülebilir.

Aytmatov’un her zaman en yakınında bulunmuş ve ilmi çalışmalarını Aytmatov üzerine yoğunlaştırmış İbraimov’un ifadeleri Aytmatov’un zihin ve gönül dünyasındaki alacakaranlık dehlizlere ışık tutar:

Cengiz Aytmatov babasını ondan koparan sistemden nefret ediyordu. İnsanlığa ve insan sevgisine olan inancını kaybetmişti. Hatta bu sistem ona birçok ödül verdiğinde de ondan nefret etmekteydi. Öte yandan mevcut sistemin Kırgız halkı için birçok iyilik yaptığını da göz ardı edemiyor, halkın önüne büyük hedefler koyduğunu idrak edebiliyordu. İşte yazarın yaşadığı bu korkunç ikilem onun eserlerine de yansımıştır. (2018: 15)

Hikâyede mekân Tokyo sokaklarıdır. Zaman 1950’li yıllardır. Şahıs kadrosunda gazeteci Dzyuyo asıl kahraman olarak karşımıza çıkar. Dzyuyo’nun annesi, patronu, sokakta çalışan insanlar, işçiler, öğrenciler, öğretmenler, Stalin hayranı gözlüklü adam, imza toplayan öğrenci ve Amerikalı askerler dekoratif unsur durumundaki kişilerdir. Stalin de hikâye kahramanlarından biridir, denilebilir. Hikâyede rakip veya karşı güç olarak Amerikalı askerler yer almaktadır. Amerikalı askerler Amerikan emperyalizmini temsil eder. Sovyetler Birliği ve Stalin ise barışın, eşitliğin, özgürlüğün ve hümanizmin temsilcisi olarak yer alır. Eserde çatışmayı Japon halkını müşkül hale sokan, halkı zor hayat şartları altında yaşamak zorunda bırakan Amerika ile Japon halkı için iyi dileklerde bulunan Stalin mücadelesi oluşturmaktadır.

O yıllarda Sovyet gazeteleri barışın korunması hususunda edebî eserlere muhtaçtır ve Cengiz Aytmatov da süreli yayın sayfalarında genç bir yazar olarak yer alabilmek için dönemin ve ortamın ideolojisine uygun bir şekilde bu konuya değinmiş, görmediği, bilmediği Japonya'daki bir Japon çocuk hakkında bu hikâyeyi yazmıştır (Cigitov, 2004: 4).

Sosyolojik eleştirinin edebî eserin içinde doğduğu yer ve zaman bağlamına yerleştirilmesinden ve sanatçı ile sanatçının yaşadığı çevre ve dönem ilişkisini ortaya çıkarmayı teklif etmesinden hareketle (Alver, 2003: 239) hikâyenin Taine'in sosyolojik eleştiri bağlamında ortaya koyduğu unsurlar üzerinden değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

2.2.Aşım

Hikâyede ana izlek Sovyetler Birliğinde II. Dünya savaşından sonra toprağın endüstriyel gelişmelere paralel olarak gelişmiş makinelerle işlenmesi ve siyasî konjonktüre bağlı olarak dünya barışıdır.

Demir ustası olan ana kahraman Aşım artık yaşlanmış ve emekliye ayrılmıştır. İş dükkânında yetiştirdiği çırağı Kubatkul devam ettirmektedir. Hikâyenin hemen başında Sovyet sisteminde tarım araç ve gereçlerinin bakım ve onarımının yapıldığı, yeni tarım makinelerinin geliştirildiği kurum olan MTS'den (Makine-Traktör Stantsiyası/İstasyonu) bahsedilir ve Kubatkul'un yakında bu kurumun çalışanlarıyla birlikte yeni bir tohum ekme makinesi üzerinde çalışacakları belirtilir.

Kubatkul'un yeni makine projesinde görev alacak olması Aşım'ı gururlandırmaktadır; bu kendi kolhozu için de iftihar edilecek bir durumdur. Hikâyede Kubatkul'u *olumlu kahraman* olarak görebiliriz. Esasen olumlu kahramanları M. Kaplan'ın (2019: 9) "onlar muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler" tanımından yola çıkarak *tip* olarak nitelendirmemiz daha doğru olacaktır. Tekin'e göre (2001: 104) tipler iki konumda bulunurlar; toplumsal tipler ve psikolojik tipler. Toplumsal tipler belirli bir dönemin veya belirli bir felsefenin, hatta belirli bir dünya görüşü yahut ideolojinin mahsulüdürler. Karakterler tahkiye sürecinde değişim yaşayabilirken tipler değişmeyen kişiler olarak yer alırlar.

Sovyet edebiyatı kuramının savunduğu *devrimci romantik* ve *olumlu tip* kavramlarını M. Gorki formüle etmiştir. Gorki'ye göre (1978: 31) yazar insanı geliştirmelidir. Yazar bir karakter çizerken o bireyin sınıfsal özelliklerini hesaba katmalıdır. Edebiyatın görevi ayaklanmış olan emek dünyasına omuz vermektir. Gorki'nin edebiyatta asıl aradığı her şeyden önce ve her şeyden önemli olarak, güçlü ve eleştirel zekâya sahip bir karakterdir. Bu tarif Sovyet edebiyatındaki *olumlu tip* kavramını tanımlamaktadır.

Hikâyede Aşım ve Kubatkul *olumlu tipler* olarak karşımıza çıkar. Aşım emekliye ayrıldığı halde neredeyse tüm zamanını demirci dükkânında geçirmektedir. Aşım'ın eşi Ayşe de kolhoz işlerinde başarılı bir ekip başıdır.

Aşım hayatta iki büyük üzüntü yaşamıştır. İlki II. Dünya savaşında biricik oğlu Sagın'ı Stalingrad önlerinde kaybetmesidir. Aşım, *Hitler canisinden* intikam almak, onu kendi elleleriyle boğmak istemektedir. Hayaller ve gerçekler arasında gidip gelen Aşım bazen oğlunu karşılamakta, bazen onu evlendirmektedir. Gerçek hayata döndüğünde her şeyin bir aldat-

maca ve bir hayalden ibaret olduğunu üzüntüyle idrak etmekte ve “Heyhat! Demek... demek... Bu bir aldatmacadan ibaret. Of, lanet köpek, üç kere lanet sana canavar Hitler! diye iç çekerek hıçkırma hıçkırma ağlar. Nereden? Hangi şeytanın ateşinden peyda oldun bu aydınlık dünyaya?! Söyle, söyle, söyle!” (Aytmatov, 2004: 226) diye feryat eder.

Aşım’ın diğer üzüntüsü ise kızıyla ilgilidir. Bu trajik olay Sovyet iktidarının ilk yıllarında yaşanmıştır. Aşım, kızının trajik bir şekilde hayatını kaybetmesini unutamamaktadır; zira onun ölümünde kendini suçlamaktadır. O sene köy çocukları uyuz hastalığına yakalanır. Yarılar ve çıban kızının vücudunu adeta kemirmektedir. Tüm yöntemleri denemelerine rağmen kızı iyileşememiştir. Son olarak büyük yaylada Kırgız boyları arasında ünlenmiş Zalım Hoca çocukları tedavi etmek ister. Zalım Hoca, Mekke’ye gidip gelmiş, hac vazifesini yerine getirmiş mübarek biridir. Halk onun tek bir kelamıyla hastanın şifa bulabileceğine inanmaktadır. Ancak Zalım Hoca’nın tedavi yöntemi, kızını iyileştirmek şöyle dursun, ölümüne sebep olur.

Zalım Hoca tedavi için bir koyun kesilmesini ister ve kızı sıcak posta sımsıkı sarar. Bu arada kızcağız postun ve sığır gübresinin altında boğulur. Zalım Hoca’nın *mucizevi tedavi* yöntemi kızı öldürür. Fakat bu Zalım Hoca için bir utanç değildir. Aşım bundan ötürü Zalım Hoca’dan nefret etmektedir; artık bütün mollaları yalancı ve Azrail olarak görmektedir. Daha sonraları sık sık pişmanlık duyar. “Hangi şeytan beni o alçaktan yardım istemeye itti. Halbuki Rus doktorlar yetişmiş, diğer bütün çocukları tedavi etmişti; niçin kendisini bekleyememişti. Rus doktorlar bu pis kaşıntıdan kızımı ölümün kucağına bırakırlar mıydı hiç.” (Aytmatov, 2004: 227) diye hayıflanır durur.

Hikâyede Zalım Hoca *olumsuz tip* olarak yer alır. Zalım Hoca aynı zamanda Sovyetlerden önceki feodal hayatı ve hatta dini de temsil etmektedir. Hikâyede Zalım Hoca gibi insanlardan uzak durmak gerektiği fikri öne sürülür.

Aşım iki evladını da kaybettiği için Kubatkul’u kendi öz evladı gibi görmektedir. Kendi evladı gibi gördüğü bir diğer kişi ise parti yöneticisi Çerik’tir. Çerik duyarlı, dikkatli ve özenli biridir. Yine aynı şekilde Aşım’ın kendisine çok yakın gördüğü kişiler öğretmenler ve komsomollardır.

Bir gün köy meydanına insanlar toplanır. Yolda oraya gidenlerden barış bildirgesine imza atmak için toplanıldığını öğrenir. Aşım çağrılmadığı için kızgın ve üzgündür. Yirmi yıl boyunca kolhozun demirci dükkânında çalışmış, her 1 Mayıs’ta ödüller almış, milletvekilliği seçimlerinde her zaman ilk o çağrılmış, piyонерlerin sofrasında her zaman onur konuğu olmuştur; şimdi ise barış bildirgesine imza atmak için çağrılmamaktadır.

Aşım oraya kendi başına gitmeye karar verir. Yolda alana doğru hızlı adımlarla giderken kolhozlaştırma sürecinde verdiği emekleri hatırlar. Kolhoza traktörlerin ilk geldiği zamanlarda bu demir boğanın peşini hiç bırakmamış, onların gücünü seyretmeye doyamamıştır. Savaş döneminde oğlunu cepheye göndermiş, onu kaybetmiş; gece gündüz hiç durmadan kolhozu için çalışmıştır. Sanki gizli bir el yıllardan beri verdiği tüm emeği sinsice almak istiyor gibidir. Nihayet Aşım alana ulaşır ve barış bildirgesini imzalar. Birkaç komsomol dünya barışını tesis etmek için çalışan Barış Birliği’nin bildirgesini kaptıkları gibi köye doğru koşarlar. Hikâye bu sonla biter. Aşım rejime, sisteme, kolhoza, mesleğine; Sovyet değerlerinin

hepsine gönülden bağlı ideal bir Sovyet vatandaşı olarak olumlu bir tiptir. Hikâyede vaka Kırgız topraklarında geçmektedir. Zaman savaş sonrası yıllara tekabül eder. Hitler ve Zalım Hoca olumsuz tipler olarak yer alırlar.

Aşım hikâyesiyle ilgili olarak Salıcan Cigitov'un tespiti önemlidir:

Çok geçmeden, o dönemde yılda üç dört defa Rusça basılan *Kırgızistan* isimli edebî bir almanağın yeni sayısını kütüphaneden aldığım, içinde okuduğum *Gazeteci Dzyuyo* ile birlikte Cengiz Aytmatov'un *Aşım* isimli yeni bir hikâyesinin yayınlandığını gördüm. Bu hikâyede de Uluslararası Barışı Savunanlar Konseyinin yeni bir savaşın çıkmasının engellenmesi yönünde yaptığı davetin Kırgız köylerinde nasıl destek bulduğu konusu işlenmişti. (2004: 4)

Sosyolojik eleştirinin önemli isimlerinden edebiyat tarihçisi Gustave Lanson'a göre her edebiyat eseri bir sosyal olaydır. Edebî eser bireyin eseridir, ama bireyin sosyal nitelikler taşıyan bir eseridir (Özsarı, 2013: 90) tanımından hareketle Aşım karakterinin bünyesinde döneme has yoğun sosyal nitelikler taşıyan bir karakter olduğu ve Salıcan Cigitov'un belirttiği üzere hikâyenin dönemin ideolojik beklentilerini karşılamak, farklı bir ifadeyle, döneme ve ortama uygun olmak amacıyla kaleme alındığı görülmektedir.

2.3. Biz Arılap Barabız (Biz Daha İleri Gidiyoruz)

Hikâyede, Don-Volga kanal projesinin başarıyla sonlandığı ve ardından Büyük Türkmen kanal projesine başlanacağı anlatılmaktadır. 1952 yılında tamamlanan bu kanal ile Don ve Volga nehirleri birleşmiştir. Eski mirablardan Beyşenalı'nın oğlu Samsalı bu projede aktif rol almıştır.

Yazar hikâyesine okura seslenerek başlar ve “Siz ihtiyar Beyşenalı'yı tanır mısınız?” diye sorar. Beyşenalı Kızıl-Tuu kolhozunda mirab olarak çalışmaktadır. Beyşenalı, yazları ak elbiseler giyerek kolhozun su işlerinde çalışır, kışları ise bölge su işleri ile ilgili seminerlere katılır. Don-Volga projesiyle ilgili tüm bilgilere sahiptir. Ayrıca devletin tüm teknik faaliyetlerini ezbere bilir. Okuma yazma bilmese de *Kızıl Kırgızistan* gazetesine abone olmuştur. Her akşam gazeteyi kendine okutur; okutacak birini bulamazsa kulüpte bir komsomolu yakalar ve anlayamadığı yerleri anlatır. Beyşenalı mesleğine âşık, devletine bağlı bir olumlu tiptir. Oğlu, Don-Volga kanalı projesinde kazı makinesi operatörü olarak görev yapmaktadır.

Sovyetler Birliği kurulmadan önce 1915 yılında Beyşenalı yirmi iki yaşındayken bölgede kıtlık meydana gelir. İnsanlar ve hayvanlar açlıktan ölür. Bölgenin sahibi feodal Borombay Han bölgeye su getirmek için bir kanal yaptırmak ister. Sağ kalanlar bu iş için toplanır. Halk büyük bir uğraşla çalışır, hanın adamları halka zulmeder. Sonunda binbir zahmetle iş tamamlanır; ancak teknik bilmeyen ve doğanın dilini anlamayan Borombay ve adamlarının bu projesi felaketle sonuçlanır. İnsanlar ellerinde kalan son mal ve mülklerinden de olurlar. Hikâyede Beyşenalı'nın bu hatırası ibretlik bir olay olarak nakledilir. Borombay'ın bu hüznü anısından sonra yazar anlatıya kaldığı yerden tarih vererek devam eder. Yıl 1952'dir. Beyşenalı'nın henüz yirmi iki yaşındaki oğlu Samsalı toplumda *Sovyet halkının büyük zaferi sayesinde önemli birine* dönüşmüştür. Projenin sonuna yaklaşmıştır. Samsalı babası gibi

yığıt ve yeteneklidir. Öncü ekskavatörcü olarak diğer işçiler üzerinde haklı bir otoriteye sahiptir. Zamanını iyi değerlendirir, işini titizlikle yapar. Zaman zaman babasına gönderdiği mektuplarda işiyle ilgili teknik bilgiler verir. Samsalı yaptığı işle gurur duymaktadır, zira halk onların yaptığı işler sayesinde rahatça yaşamaktadır.

Beşenali günlük işlerine devam etmektedir. Akşam olunca *Komsomolskaya Pravda* gazetesini koltuğunun altından çıkarır ve oğlunun gönderdiği mektuplarda bulunan diğer mühendis ve işçilerle çektiği fotoğraflara iç çekerek bakar. Beşenali bir gün kulüpteyken bir yıldırım telgraf gelir. Beşenali postacıya büyük bir heyecanla telgrafi okutur. Postacı soluk soluğa “Volga Don 3! 5, 52” dediği sırada Beşenali daha hızlı okumasını ister. “Kolhoz, Kızıl Tuu...Beşenali. Nihayet büyük bir hayal gerçek oldu. Saat 13.55’te Don ve Volga birleşti. Biz daha da ileri gideceğiz! Samsalı.” (Aytmatov, 2018: 41). Beşenali oğlundan gelen bu telgrafa o kadar sevinir ki kalbi sevinçten duracak gibi olur. Bu mutlu haberi herkesle paylaşmak ister. Köye ulaşır ulaşmaz bütün gücüyle bağırıp Don ile Volga’nın birleştiği haberini verir. İçinden “Daha da ileri gidiyoruz, daha da ileri gidiyoruz” diye fısıldar. Beşenali’nin kopuzu “Daha da ileri gidiyoruz” diye çalar. Yazar “Bu melodiyi siz de işitiyor musunuz?” diye sorarak anlatısını bitirir. Hikâyenin başlığı yazarın vermek istediği asıl mesaja çok uygundur; Don ile Volga’yı birleştirdik, sırada Büyük Türkmen kanalı projesi var ve biz Sovyet teknolojisiyle onu da bitireceğiz mesajıdır bu.

Sovyet edebiyatında endüstrinin yeniden kurulması, yapısının değiştirilmesi ve tarımın kolektifleştirilmesi süreçlerini işleyen ve sürece maddi, manevi ve teknik destek sağlayan kahramanların idealize edilerek anlatıldığı eserler sıkça karşımıza çıkar. Dönemin süreli yayınları Stalin’in buyruğu üzerine doğanın yeniden düzenlenmesi faaliyetlerinin sürekli propagandasını yapmıştır. Dönemin ideolojik taleplerine Aytmatov da bu hikâyesiyle katkı sağlamaya çalışmıştır.

Kırgız edebiyatının en önemli eleştirmenlerinden Salıcan Cigitov’un bu hikâyeye ilgili sözleri dönemin ideolojik taleplerinin edebiyat sanatında ve Aytmatov’da nasıl karşılık bulduğunun anlaşılması adına dikkatleri çeker:

1952 yılı güzünde tatilden Bişkek’e döner dönmez söz konusu *Kırgızstan Komsomolü* gazetesinde Cengiz Aytmatov’un *Mı idyom dal’şe* (Biz Daha İleriye Gidiyoruz) isimli hikâyesini okudum. Hikâyede yaşlı bir mirabın oğlunun Don-Volga kanalının inşasına katılması, kanal inşası bitmeye yüz tuttuğunda Büyük Türkmen Kanalı’nın inşasına gitmeye hazırlanması konusu işlenmişti. O dönemde basın organları, Sovyetlerin diktatör lideri İ.V. Stalin’in tabiatın yeniden düzenlenmesi planının, özellikle *Komünizmin Büyük İnşaatları* genel ismi ile uzun uzun kanalların kazılmasının, vahşi çöller ile ıssız bozkırların kıyılarında orman alanlarının oluşturulmasının sürekli propagandasını yapmıştı. Dönemin bu güncel propagandasına C. Aytmatov’un da katkı yapmaya çalıştığı açıktı. (2004: 5)

Eagleton (2016: 20) edebiyat yapıtlarının gizemli bir biçimde gökten inmediğini ya da basit bir biçimde yazarlarının psikolojisiyle açıklanamayacağını belirtir. Algının biçimleri, dünyayı görmenin belirli yordamları vardır ve aslında bunların toplumsal zihniyet ya da çağın ideolojisi olan dünyayı görmenin egemen biçimiyle ilişkisi vardır. Rus Marksist

eleştirmen Plehanov da bir çağın toplumsal zihniyetinin çağın toplumsal ilişkileri tarafından koşullandığını ve bunun sanat ve edebiyat tarihinde olduğu kadar açık olduğu başka bir yerin bulunmadığını savunur. Bu bağlamda *Biz Arılap Barabız* hikâyesinin Aytmatov'un psikolojisiyle açıklanamayacağı, hikâyenin tamamen çağın/dönemin ideolojisi ile ilgili olduğu, dönemin propaganda aracı olma vazifesi üstlendiği ve dönemin *dünyayı ve hayatı görme* tutumunun tipik bir örneği olduğunu ifade etmemiz gerekir.

2.4.Sıpayçı (Mirab)

Cengiz Aytmatov'un *Sıpayçı* adlı hikâyesinde vaka Talas'ta geçmektedir. Hikâye bir efsane ile başlar; efsaneye göre geçmiş zamanlarda coşkun akan Talas nehrinin diğer yakasında sevdiğini kaçırmak isteyen bir delikanlı vardır. Delikanlı sevdiğini kaçırmak istediği akşam Talas nehri birden coşar ve her yeri sel basar. Delikanlı karşı kıyıya geçemez ve bu yüzden kızı başkasıyla evlendirirler. Beknazar bu efsaneyi Talas nehrinin deliliğine dikkat çekmek için yıllardır anlatmaktadır. *Bizim nehir şakaya gelmez* deyip bıyık altından gülümser durur. Beknazar geleneksel yöntemlerle sıpayçılık yapmaktadır.

Talas nehri iki sarp kayalığın ortasında sıkışıp kalmış, özgürlüğüne kavuşmak istercesine vadinin yamaçlarını döverek akmakta, fakat devasa kayalar gönülsüzce Talas nehrine geçit vermemektedir. Talas nehri küskün küskün debelenir ve çaresizce geriye çekilir. Nehrin gürleyen tehlikeli akımından kâh korku kâh minnet sesleri duyulur. Gücünü toplayan dalga yeniden vadinin yüksek dağlarına gelip vurur ve tekrar mağarasına çekilir. Bu, ezelden beri sürüp giden sonsuz bir mücadeledir...

Talas nehrinin suyu üç kolhoza verilmektedir. Nehir suyu bir havzada toplanır. Bunun bir bölümü esas kanala ve tarlalara yönlendirilir. Beknazar gün ağarmadan her gün bölgeye gelir. Beknazar ezelden sıpayçıdır, mesleği dedesinden öğrenmiştir. O zamandan beri tüm gücüyle çalışmaktadır. Beknazar sülalesinin tümünün sıpayçı olması gerektiğine inanır. Sıpayçılık mesleği ona göre gerçek erkekliktir. On altı yaşına gelmiş oğlu Alımbek'i de sıpayçılık mesleğine yönlendirir. Ardında gerçek bir sıpayçı bırakmak, hayatı boşuna geçirmedeği, diğer insanlar için faydalı bir şey bıraktığı anlamına gelmektedir. Beknazar daima Alımbek'i nehre getirip *suyun dilini* öğretir.

Bir gün yeni zamanın ve geleceğin temsilcisi olan oğul Alımbek babasının su bendi fikrine karşı çıkıp daha önce konulan su bentlerinin yerine savak koyulmasını teklif eder. Bu teklifi ata mirasın ve geleceğin temsilcisi olan Beknazar beğenmez.

Bir tek sen mi akıllısın Alımbek! Sensiz de bunu düşünenler çok. Senin işin, bunu kafana iyi sok, okuluna gidip derslerine devam etmek ve henüz hayattayken babanın işini öğrenmek. Bizde en önemlisi, oğlum, tecrübedir, işi iyi öğrenmektir, öngörüdür. Allah'a şükür, senin ataların ve ben ömür boyu savak olmadan Talas'ta yaşadık. (Aytmatov, 2018: 48)

Bir gece gök gürler, şiddetli bir yağmur başlar, nehrin debisi yükselir. Beknazar oğlunu alıp alelacele nehre gider. Oğlunun Talas nehrinin gücünü kendi gözleriyle görmesini ve yıllardır bu azgın nehirle nasıl başa çıktıklarını göstermek istemektedir. Yağmur iyice şid-

detlenmiş ve nehir coşmuştur, karanlık olduğu için yapılması gereken işi sabaha bırakırlar. Sıpayların kurulması için iki gün gereklidir. Tüm çabalar boşunadır, Talas nehri önüne çıkan her engeli aşıp sürüklemektedir.

Beknazar alışkanlığı üzere taşın üstünde sessizce oturup tüm hızıyla akan nehre bakmaktadır. Herkes Beknazar'ın talimatlarıyla hareket etmektedir. Ancak oğlu tüm köy halkının içinde babasına kendi fikrini söylemek ister. Bu karşı çıkış geleneksel yapıya aykırıdır. Oğul nehir suyunu engelleyebilmek için yeni bir teknik kullanmayı teklif eder, ancak bu kabul edilebilir bir şey değildir. Nehir birden tekrar coşar ve her tarafı su basar. Beknazar tüm olan bitenin Allah'ın takdiri olduğunu söyler; ahali de böyle düşünmektedir. Ancak oğlu tekrar buna itiraz eder. Alımbek hatanın babasına ait olduğunu, artık eski yöntemlerle suya hükmedilemediğini dile getirir. Köylüler şaşırır, Beknazar olduğu yerde kalakalır. Geleneğin temsilcisi baba Beknazar yeni Sovyet tekniklerini temsil eden oğul Alımbek'e bağırır, onu dövmek ister.

Bu noktada yazar Talas nehri ile Beknazar arasında bir diyalog kurar. Talas nehri Beknazar ile adeta alay etmektedir. O günden sonra Beknazar inzivaya çekilir. Oğlu ile barışsa da hiçbir zaman o olayı unutamaz. Eğitimi bitiren Alımbek su bilimleri mühendisi olur, yöredeki su işleri artık ona emanettir. Bir gün babasını da işe çağırır, ama Beknazar gitmek istemez. Civardaki çalışmalar hummalı bir şekilde devam etmekte, bazen kulakları sağır edercesine gürültüler duyulmaktadır. Beknazar yerinde duramaz ve gizlice oğlunun başmühendis olarak görev yaptığı bölgeye gider. Hayatında ilk defa gördüğü makineleri şaşkınlıkla izler. Eskiden iptidai yöntemlerle yapılan işler şimdilerde modern aletlerle yapılmaktadır ve en önemlisi tüm bu muhteşem teknolojinin başında oğlu Alımbek durmaktadır. Beknazar işte asıl sıpayçının kendisi değil, oğlu olduğunu düşünmeye başlar. Sovyet teknolojisinin üstünlüğünü oğlunun bulunduğu alana giderken mırıldandığı "Sen iyi bir iş yapmışsın, Alımbek. Bizim sülalemizin hepsi sıpayçı idi, fakat hiçbiri senin gibi bir sıpayçı değildi. Sen gerçek bir sıpayçısın!.." (Aytmatov, 2018: 64) sözleriyle kabul eder. Rus edebiyat tarihçisi ve eleştirmen Eyhenbaum hikâyede her şeyin sonuca doğru yöneldiğini belirtip hikâyeye türünü "nişan alınan hedefi tam ucuyla ve bütün gücüyle vurması için uçaktan atılan bir mermi"ye benzetir (Todorov, 2016: 191). Hikâyede Aytmatov'un attığı *mermi* sona konulmuş Beknazar'ın bu sözleridir.

Sosyolojik eleştiri yönteminde eser, sosyal hayatın en önemli yansıtıcısı durumundadır. Onun içinden çıkmış ve onu aksettiren tarafıyla önem kazanmıştır. Sanatçının da, sosyal hayatın içinden geldiği ve yetiştiği düşünüldüğünde sanat eserinin sosyolojik konumu daha bir anlam ifade edecektir (Şimşek, 2013: 2550). Eserin kurgusu gelenek ve modernizm çatışması üzerine kuruludur. Sovyet ülkesi artık çetin doğa şartlarına karşı koyacak ve onu ehlileştirecek teknolojiyi geliştirmektedir ve insanlar bu teknolojiyi kullanmayı öğrenmelidir. Aytmatov'un bu hikâyesi aynı yıllarda kaleme alınmış Sovyet teknolojisinin üstünlüğü yücelten birçok hikâyeye ile kurgu, karakterlerin çizimi, yapı, izlek, çatışma ve kurulan diyaloglar açısından birçok benzerlik göstermektedir.

2.5.Kayrakta (Kuru Tarım Arazisinde/Kıraçlık)

Hikâyede kurgu ve çatışmayı kolhoz kurallarını hiçe sayan kimi yöneticiler ile buna karşı çıkan idealist ve romantik kahramanlar arasındaki mücadele oluşturur. Ana kahramanlardan Çormonov Makine-Traktör İstasyonu'nun yeni atanan agronomisti ile tartışır ve odasından öfkeyle çıkar. Orto Say kolhozunun kıraçlığındaki sürüm çalışmalarının bittiğiyle ilgili belgeye yeni baş agronomist belgeyi görmeden imza atmak istemediği için bu tartışma yaşanmıştır. Önceki agronomist kendi zamanında akt düzenlememiştir, şimdi ise traktörler ekibinin ekipbaşı Çormonov yapılan işin hesabını çıkarmak için akte ihtiyaç duymaktadır. İlgili insanların, bunun içinde kolhoz yönetiminin imzaları da çoktan toplanmıştır. Beklenmedik olan şey yeni mühendisin buna engel çıkarmasıdır. Hâlbuki civarın en ünlü ekipbaşı olan Çormonov mazot tasarrufundaki hassasiyeti ve traktörleri kullanmadaki üstün başarısı için her yıl ödül almaktadır. Bugüne kadar ofisinde oturup sadece kağıtları imzalayan birinin kendisini ciddiye almaması onu çok öfkelenir.

Çormonov kendini tutamaz ve Kocomkulov'un duyacağı şekilde yüksek sesle konuşur: "Ben bu işin peşini bırakmam. Ben başarılı insanların önünün kesilmesine izin vermem! Yardım edeceğine bizim agronomist... Bürokrat bozuntusu, diyerek kapıyı tüm gücüyle kapatır ve odadan çıkar. Ofistekiler ne oluyor dercesine birbirlerine bakarlar. Çormonov'u ilk defa bu kadar sinirli görürler." (Aytmatov, 2018: 66).

Kocomkulov da duruma şaşırır, keyfi kaçır. "Anlamıyorum, Çormonov en çalışkan ve en akli başında olan kişi değil miydi?" diye düşünür. Ancak, kâğıt üstündeki planlar ile kolhozdaki işler birbiriyle uyuşmamaktadır. Ertesi gün Kocomkulov Orto-Say kolhozunun B1 numaralı kuru tarım arazisine gider. Yakında yağın kar yer yer erimiştir. Geçen yıl enstitüde kuru tarım arazileri için açılan kursta eğitim görmüştür, teorik bilgisi iyidir; ancak kendini bu alanın uzmanı olarak görmez. Bir netice alacağını düşünmese de araziye görmek için gelmiştir. Atını çalılığa bağlayıp saban izinden giderek arazinin ortasına kadar gider.

Sürüldüğü söylenen araziye zararlı otlar basmıştır. Araziyi sürme işi yarım bırakılmış gibi görünmektedir. Oysa Çormonov arazinin sürüldüğünü iddia etmiştir. Araziyi iyice inceler, her yerde durum aynıdır. Kocomkulov duruma öfkelenir. Mesele yağmurun azlığı değildir, üstelik toprak da tavındadır. "Burası kıraçlık olsa da buğday yetiştirilebilir, en azından arpa ekilebilir. En kurak zamanlarda bile buradan ürün alınabilir." diye düşünür. Kocomkulov arazinin başka bir bölgesine gidip toprağı incelerken birkaç çürümüş ekin başağı bulur. Tam bu sırada "Selamün Aleyküm, hayırdır, bir şey mi kaybettiniz?" (Aytmatov, 2018: 68) diye seslenerek eşek üstünde bir delikanlı gelir. Kocomkulov delikanlının haylazın biri olduğunu düşünse de samimi davranışlarını beğenir. Kocomkulov "Burada buğday ekilmiş, ama yetişmemiş. Birkaç çürümüş başaktan başka bir şey bulamadım, herhalde kuşlar yedi." der. Delikanlı onu ilk defa gördüğü için kim olduğunu sorduğunda "Buralı değilim. Yeni agronomistim." diye cevap verir Kocomkulov. Delikanlı bu toprakların uzun zamandır bir agronomist görmediğini söyler. Agronomist deli-kanlıya bunu nereden bildiğini sorduğunda, delikanlı bir zamanlar bu araziye sürdüğünü söyler.

Delikanlının adı Eralı'dır. Eralı, Çormonov'un ekibinde iki yıl önce traktörcü olarak çalışmıştır. Geçen yıl o araziye sürmesi için Eralı gönderilmiştir, ancak Eralı işini iyi yapmamıştır. Birkaç yıldır o topraklar ürün de vermemiştir. Çormonov anlamsız bir şekilde Eralı'yı her yıl sürülen ama ürün vermeyen araziye sürmesi için göndermektedir. Eralı bu araziyle uğraşmak yerine verimli toprakların sürülmesi gerektiğini fikrindedir. Kolhoz toplantılarında alınan kararlarla gerçekte olup bitenler tamamen farklıdır. Bu yüzden Eralı kolhoz yönetiminin bu yanlış davranışını düzeltmesi gerektiğini söylemiştir. Çormonov ise buna sinirlenmiş ve "Benim işime karışma, senin amirin benim. Toprakları sürmeyi boşver, bizim mazottan tasarruf etmemiz gerek. Sen denileni yap, gerisine karışma." (Aytmatov, 2018: 69) diye çıkmıştır.

Çormonov sonrasında pullukları sığ sürme seviyesine getirmiş ve ekin tohumlarını da az serpmiştir. Eralı buna karşı çıksa da Çormonov bildiğini okumuştur. "Buradan ürün alınamayacağını onlar bilmez, onları inandıramayız; sen mazot tasarrufu yaptığın için alacağın paraya bakacaksın!" (Aytmatov, 2018: 70) diye Eralı'yı azarlamıştır.

Eralı bu sahtekarlığa anlam verememiş "Bu sahtekarlığın ne gereği var? En iyisi işi bırakıp gitmek. Böyle para olmaz olsun..." diye düşünmüş, ama işi bırakıp gidememiştir. Arazi bu sebeple iyi sürülemedi. Eralı durumu kolhoz yöneticilerine söylemek istemiş, ancak birkaç gün sonra yönetici ve Çormonov onu çağırıp akti imzalamasını istemiş Eralı imza atmayınca "Senin imzan olmadan da iş biter" diyerek onu pasifize etmiş ve dilerse istifa edebileceğini söylemişlerdir.

Eralı her şeyi göze alıp Çormonov'un yanlış işlerini açığa çıkarmak istemiş, ancak o araziye kolhoz çoktan gözden çıkarmıştır. Kolhoz yöneticileri bu kadar uzağa işçi gücünü göndermek niyetinde de değildir. Bir gün kolhoz toplantısında olan bitenleri dile getirmiş, ancak onu hiç kimse desteklememiştir. Çormonov'un ünü en çalışkan ekip başı olarak devam etmiştir.

Çormonov herkesin bildiği ve gördüğü bölgelerde iyi çalıştığı için arazide kendi kendine yetişen buğdayın bir kısmını kolhozun yöneticisi ile paylaşmıştır. Eralı nereye başvurursa da bir sonuç alamamıştır. Eralı onları daha yüksek makamlara şikâyet etmek istemiş, ancak Çormonov bunu hissederek üç aksakalı Eralı'ya göndermiştir. İhtiyarlar eğer Çormonov'u şikâyet ederse herkesin özellikle de akrabalarının ondan nefret edeceğini söylemiştir.

Kocomkulov Eralı'yı dinleyip devamında ne olduğunu merakla sorar.

"Ne olacak, o ahmakla elbette uzlaşmadım. O günden sonra herkese veda ettim. Onların hepsinden uzaklaşmak istedim. Er veya geç benden daha akıllı birinin bu durumu fark edeceğini düşündüm ve istifa ettim." (Aytmatov, 2018: 72) diye cevap verir. Eralı eşeğine binip gideceği sırada Kocomkulov onu durdurur. Bu arazinin gerçekten iyi işlenmediği için mi yoksa geçmişten beri verimsiz olduğu için mi ürün vermediğini sorar. Eralı hemen cevap vermez. "Kimin ne düşündüğünü bilemem, ama bu arazinin ürün vereceğine inanıyorum yoldaş agronomist. Komşumun söylediğine göre bir zamanlar insanlar burayı saban ile işlemişler ve ürün almışlar. Dur, dur; haydi arazinin başka bir yerini göstereyim" der ve Kocomkulov'u götürür (Aytmatov, 2018: 74). Tepeliğin yamacına ulaşırlar. Eralı başakları kuşlar tarafından yenmiş solmakta olan ekin saplarını gösterir. "İşte bunlar daha önce yetişmiş ekinler. İşte bakınız, sürülmemiş yerde dahi ekinler başak vermiş." der. Yolda geri

dönerken Kocomkulov kıraçlıkta buğday ve yemlik ayçiçeği yetiştirilebileceğini anlatır. Yüzlerce dönüm arazinin işlenmediği için boş yattığını, sağlıkları yerinde olursa her şeyi kendi elleriyle yapabileceklerini söyler. Bu ihmalkârlıkta agronomistlerin de sorumlulukları olduğunu samimiyetle ifade eder.

Kocomkulov enstitüyü bitirdikten sonra masabaşı işlerde çalışmıştır. Tarla, toprak sürme, ekin ekme gibi şeyler onun için sadece kâğıt üzerindeki işlerdir. Yol kesilişinde iki kahra-man ayrılmak üzeredir. Eralı “Hoşça kal yoldaş agronomist. Ben sağa, sen ise düz gideceksin!” Kocomkulov vedalaşırken Eralı’ya birlikte çalışma teklifinde bulunur. Kocomkulov yolu-na devam eder. Uzaktan Eralı’nın türküsü duyulur. “Oo bindiğim doru at!...” Kocomkulov Eralı’nın uzun kulaklı eşeğini anımsar, yüzündeki tebessüm yolu silinmez.

Özellikle 1950’li yıllarda Kırgızistan’da kolhozlarda tarım, hayvancılık ve idarî yapı gibi konuların güçlendirilmesi için modern Kırgız edebiyatında birçok edebî eser kaleme alınmıştır. Bu hikâyede de Çormonov başarılı bir ekip başı olmasına rağmen kolhoz yönetiminin kararlarını keyfi olarak uygulamamakta ve başına buyruk hareket etmektedir. Bu durum ise ilk önce kolhozun ve daha sonra devletin zarara uğramasına sebep olmaktadır. Aslında Çormonov’un tek amacı yakıttan tasarruf ederek fazladan para kazanmaktır. Eralı ise bu sahtekârlığı içine sindiremez ve buna karşı çıkar, ancak elinden hiçbir şey gelmez. Aslında tüm kolhoz yönetimi ve hatta tüm köy sakinleri bu durumdan o kadar da rahatsız değildir.

Aytmatov, kolхозlardaki aksaklıkları dile getirmekten çekinilmemesi gerektiğine, sonuna kadar mücadele edip daha üst yöneticilere durumun usulüyle izah edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu hikâyede dürüst ama mücadele azmi zayıf yönüyle çizilen Eralı karakteri yazarın sonraki yıllarda kaleme alacağı eserlerde kendinden emin ve daha mücadelecî bir karakterle karşımıza çıkacaktır.

Kemal Karpat’ın “Türkiye’nin sosyal tarihini yazacak olanların ilk sağlam kaynağı şüphesiz edebiyat olacaktır.” (Karpat, 1962: 10, aktaran: Şimşek, 2013: 2549) düşüncesinden hareketle Sovyet tarihindeki kolhozlaştırma sürecinin sosyal tarihi incelenecek olursa Aytmato’v’un söz konusu hikâyesi de, birçok benzeri gibi, bu bağlamda mutlaka değerlendirilmesi gereken eserlerden biri olacaktır. Aytmato’v bu hikâyesinde dönemin kolhozlaşma sürecini ve sistemin boşluklarından çıkar sağlayan dönemin yozlaşmış tiplerini anlatmaktadır.

Sonuç

Sosyolojik eleştiri edebiyatın toplum içinde ortaya çıktığı ve edebiyatın hayatı temsil ettiği ilkesini savunur. Edebiyatın ifade vasıtası olan dili toplum yarattığına göre yazarın kaleme aldığı eseri ve esere anlam kazandıran okurun estetik kriterlerini de toplumsal koşullar belirler. Yazarın toplumdaki konumunu okur tayin eder ve yazarın eserinde kullandığı edebî unsurlar da toplumsal geleneklerden ve sanat tarafından belirlenir. Sanatçı toplumun ortak mirasından aldığı unsurları kendi sanat becerisiyle harmanlar ve eserini oluşturur. Tüm bunlar belirli bir sosyolojik düzen içinde gerçekleşir. Sosyolojik eleştiri bu etkileşimden doğmuştur.

Cengiz Aytmatov'un kaleme aldığı ilk hikâyelerin sosyalist realizm ilkelerine, dönemin ve devletin ideolojik propaganda araçlarına ve doğal ortamına sıkı sıkıya bağlı olduğu açıktır. Aytmatov'un ilk kahramanlarının birçoğu olumlu ve Sovyet değerlerine bağlı toplumsal tiplerdir. Olumsuz tipler ise genellikle savaş savunucusu, insan hak ve hürriyetlerine saygısız, işgalci, gelenekçi, feodal ve kolhozlarda yozlaşmış tiplerdir.

Sokaklarda gazete satarak geçimini sağlayan on dört yaşındaki Japon çocuk hikâyenin sonunda sıkı bir Stalin taraftarı olur. Zira Stalin dünya barışını savunmakta ve masum Japon halkını işgalci Amerika'ya karşı savunmaktadır. Aşım ve Kubatkul işlerini çok iyi yapan örnek olumlu tiplerdir; Aşım insanların Sovyet teknolojisinden şüphe etmemesi için yeni tarım makinelerinin birçok işi başaracağını dile getirerek insanlara güven sağlar. Beyşenalı okuma yazma bilmesede tüm Sovyet öğretilerini öğrenmeye pek heveslidir ve mesleği gereği teknik gelişmeleri yakından takip eder. Don-Volga projesinde üstün başarılar elde etmiş oğul Samsalı'nın yetişmesinde emeği büyüktür. Beknazar her ne kadar geleneği temsil etse de sonunda yeni teknolojiyi temsil eden oğul Alımbek'i takdir edip onun yani Sovyetlerin tekniğini kabul eder. Erالی kolhozdaki yanlışlıkları düzeltmek için mücadele verir. Erالی eserde dürüstlüğün sembolüdür. Dzyuyo'nun patronu, işgalci Amerikan askerleri, Zalım Hoca ise Sovyetlerin dışındaki olumsuz tipler iken Çormonov ise Sovyet vatandaşı olmalarına rağmen yozlaşmış olumsuz tiplerdir ve onlarla mücadele edilmesi gerekir.

Aytmatov, kendisinin de belirttiği üzere, bu seviyede edebî eserler yazmaya devam etseydi tıpkı birçok çağdaşı gibi döneminde heyecan yaratan bir yazar olarak anılacak, ancak dönem ve ortam değiştiğinde raflarda kalan ve artık okunmayan bir yazara dönüşecekti.

Aytmatov kendisiyle yapılan çeşitli söyleşilerde bu hikâyelerin ilk kalem çalışmaları olduğunu beyan etmiş ve İbraimov'un belirttiği gibi, bu hikâyeler daha sonra yazarı mahcup etmiştir. Ancak Aytmatov Dünya edebiyatının büyük kapısını ilkin bu hikâyelerle tıkladığı; ardından uzun, meşakkatli, başarı ve ödüllere dolu edebiyat yoluna bu hikâyelerle çıkmıştır. Bu hikâyelerden sonra Aytmatov, 1956 yılında aldığı edebiyat eğitimi ile yazarlık yeteneğini geliştirmiştir. *Yüz Yüze* adlı eseri ile başlayan edebî süreç içerisinde zengin Kırgız folklorundan sık sık beslenerek Dünya edebiyatının en çok okunan ve en çok beğenilen yazarları arasına girmeyi başarmıştır. Aytmatov bu başarıyı Marksist Leninist estetiğin ve sosyalist realizmin önerdiği tipiklik, tek yanlılık ve angaje edebiyat sarmalından kurtulup eserlerinde karmaşıklık, milliliği ve çok sesliliği öne çıkararak kazanmıştır; zira Stalinizmin hüküm sürdüğü ve etkilerinin devam ettiği yıllarda bu tutumunu devam ettirseydi o da tıpkı Marksist estetiği oldukça farklı bir şekilde yorumlayan Mihail Bahtin ve birçokları gibi Stalin tarafından sürgüne gönderilebilir ve edebiyat sanatına henüz adım atmış genç bir yazar olarak sanat dünyasından uzaklaştırılabilir veya babasının trajik kaderini yaşamak zorunda kalabilirdi. Stalin'in ölümü tüm Sovyet edebiyatı için bir dönüm noktası olmuş, Cengiz Aytmatov da çağdaşı sanatçılar gibi Stalin dönemine kıyasla daha özgür bir ortamda sanatsal faaliyetlerini yürütme imkânı kazanmıştır. Stalin'in ölümü Cengiz Aytmatov'un edebiyat sanatında ulaştığı başarıyı olumlu yönde etkilemiştir.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and Publication Ethics Statement:

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Contribution Rates of Authors to the Article: The article is single-authored.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Alahan, S. (2013). *Çingiz Aytmatov'dun algaçkı angemeleri*. Turar.
- Alver, K. (2003). *Sosyolojik eleştiri*. Hece.
- Alver, K. (2018). *Edebiyat sosyolojisi*. İz.
- Askarov, T. (2010). *Poiski absolyuta - uvorçeskoje kredo Çingiza Aytmatova*. Kırgızstan.
- Aşımbayev, B. (1965). *Çingiz Aytmatov. (Sinçil biyografiyalık oçerk)*. Mektep.
- Aytmatov, C. (2004). *Doğumunun 75. yılı için armağan*. Manas.
- Aytmatov, Ç. (2018). *Algaçkı angemeler*. Turar.
- Aytmatov, C. (2019). *İnsan, toplum, devir ve edebiyat (söyleşiler/makaleler I)*, (Laylı Ükübayeva, Halit Aşlar, Ed.) Manas.
- Bobulov K. (1965). *Adabiy turmuş oyloru*. Kırgızstan.
- Bourdieu, P. (1990). *Photography: A middle-brow art*. Stanford University Press.
- Cigitov, S. (2004). Cengiz Aytmatov edebiyat meydanında yeni yeni boy gösterdiğinde. (A. Çelikbay, Akt.) *Doğumunun 75. yılı için armağan*. Manas.
- Eagleton, T. (2016). *Marksizm ve edebiyat eleştirisi*. İletişim.
- Erkman-Akerson, F. (2015). *Edebiyat ve kuramlar*. İthaki.
- Çağev, G. (1989). *Çingiz Aytmatov v svete mirovoy kulturi*. Adabiyat.
- Glinkin, P. E. (1968). *Çingiz Aytmatov (Biblioteka slovesnika)*. Prosveşenie.
- Gorki, M. (1978). *Edebiyat yaşamım*. (Ş. Yeğün, Çev.) Payel.
- İbraimov, O. (2018). *Devrinin büyük yazarı Cengiz Aytmatov, hayatı ve edebî kişiliği*. (H.Aşlar, vd. Çev.) Bengü.

- Kaplan, M., Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *HABİTUS Toplumbilim Dergisi*. Sayı/Issue 1.
- Kaplan, M. (2019). *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar 3. tip tahlilleri*. Dergah.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal okumalar*. Kesit.
- Moran, B. (2014). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İletişim.
- Nikiporets, N. (1962). *Proza Çingiza Aytmatova*. Literaturniy Kirgizstan. No4.
- Özsarı, M. (2013). Sosyolojik eleştirisi. *Eleştirisi kuramları*. Anadolu.
- Pospelov, N. G. (1995). *Edebiyat bilimi*. (Y. Onay, Çev.) Evrensel.
- Saliyev A. (1964). Svetly talant. *Sovyetkaya Kirgiziya*. 23 April.
- Şimşek, Y. (2013). Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Kızılırmak Kıyıları" şiirini sosyolojik okuma denemesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 8/1 Winter 2013, pp.2547-2562, Ankara-Turkey
- Tekin, M. (2001). *Roman sanatı*. Ötüken.
- Tagızade, L. (2006). Sosyalist realizm: kökeni, oluşum süreci ve kavramı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. C3, S4 Aralık.
- Todorov, T. (2016). *Yazın kuramı. Rus biçimcilerin metinleri*. YKY.
- Ükübayeva, L. (2008). *Çingiz Aytmatov'dun kaarmandarının körköm düynösü*. Turar.
- Ükübayeva, L. (2018). *Çingiz Aytmatov 90*. Turar.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).